

۱۲۹۷۲۷

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه علوم اجتماعی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی جامعه‌شناسی

بررسی مشارکت اجتماعی و عوامل موثر بر آن :

مطالعه موردی شهرستان خواف

استاد راهنما:

دکتر رسول ربانی خوراسگانی

استاد مشاور:

دکتر وحید قاسمی

پژوهشگر:

اسماعیل صالحی

آبان ماه ۱۳۸۸

گروه مطالعات جامعه‌شناسی
شهرستان خواف

۱۳۸۸/۱۰/۲۷

۱۲۹۷۲۶

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه جامعه‌شناسی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی جامعه‌شناسی

آقای اسماعیل صالحی تحت عنوان:

بررسی مشارکت اجتماعی و عوامل موثر بر آن :

مطالعه موردی شهرستان خواف

در تاریخ ۱۳۸۸/۸/۱۶ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

امضا	دکتر رسول ربانی خوراسگانی	با مرتبه‌ی علمی دانشیار	۱- استاد راهنمای پایان‌نامه
امضا	دکتر وحید قاسمی	با مرتبه‌ی علمی استادیار	۲- استاد مشاور پایان‌نامه
امضا	دکتر مهدی ادیبی سده	با مرتبه‌ی علمی استادیار	۳- استاد داور داخل گروه
امضا	دکتر سید علی سیادت	با مرتبه‌ی علمی دانشیار	۴- استاد داور خارج از گروه

امضای مدیر گروه

دکتر علی ربانی

«تقدیر و تشکر»

حمد و سپاس فراوان به درگاه ایزد منان که هستی را خلق کرد و بر بندگان خود منت نهاد و راه هدایت را به آنان نشان داد و به لطف و کرم خود پیامبران و امامان را برانگیخت تا انسان را به سوی هدایت و سعادت، بشارت دهند و ظلال و گمراهی را انداز کنند. هم او کسی است که اول و آخر و ظاهر و باطن هر کاری است. ستایش او را سزد و یاری جستن تنها از او رواست. بدین سان با نام و یاد او این دفتر را آغاز کرده و اکنون به پایان می‌رسانیم.

بر من فرض است که بر حسب حدیث شریفه (من لم یشکر المخلوق، لم یشکر الخالق) از همه عزیزانی که در این تحقیق مرا یاری و مساعدت نموده، تقدیر و تشکر نمایم. هرچند که زبان قاصر از گفتن و قلم عاجز از نوشتن تشکر و قدردانی از سرچشمه‌های فیاضی است که باعث شکل‌گیری و انجام این تحقیق شده‌اند.

وظیفه شاگردی خود می‌دانم که از زحمات و مساعدت‌های بی‌دریغ استاد گرانقدر و بزرگوارم آقای دکتر رسول ربانی خوراسگانی که با نهایت تواضع و فروتنی مرا یاری نموده و بدون راهنمایی عالمانه و صمیمانه ایشان این کار به پایان نمی‌رسید، تشکر و قدردانی نمایم. همچنین از استاد محترم جناب آقای دکتر وحید قاسمی که با وجود مشغله فراوان زحمت مشاوره این پایان نامه را تقبل نمودند و با دقت نظر خود نکات مهمی را به من آموختند، تقدیر و تشکر می‌نمایم. از تمامی اساتیدی که تاکنون برای من زحمت کشیده‌اند به ویژه اساتید گروه جامعه‌شناسی اصفهان (آقایان دکتر مهدی ادیبی سده، دکتر نصرالله پورافکاری، دکتر رسول ربانی، دکتر علی ربانی، دکتر ابوالقاسم فاتحی، دکتر وحید قاسمی، دکتر سید علی هاشمیان‌فر و خانم دکتر بهجت یزدخواستی) تقدیر و تشکر می‌نمایم.

از پدر زحمتکش و فداکار و مادر نازنین و مهربان و خواهران و برادران بسیار خوبم که صادقانه‌ترین خدمات و عاشقانه‌ترین زحمات را برایم انجام داده‌اند، بی‌نهایت سپاسگزارم.

همچنین از تمامی دانشجویان کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی ورودی ۸۶ بویژه ابراهیم ابراهیمی، احمد افتخاری، مهدی بختیاری، محمدرضا حسنی و جواد صفری و نیز آقایان دکتر کامران ربیعی، مهدی خنده رو و محسن اخوان مهدوی تشکر می‌نمایم. در آخر از آقایان غفور علیزاده، مرتضی باقری، اسماعیل باقری و غلامعلی مهرعلی که در پر کردن پرسشنامه‌ها مرا یاری نمودند، سپاسگزارم.

اسماعیل صالحی

آبان ماه ۱۳۸۸

دانشگاه اصفهان

تقدیم به:

آنان که چون فانوس روشنی بخش و چون نور امید بخش بودند؛
منادی وحدت بودند و نه به گفتار، بلکه با عمل خویش سمبل خدمت
و شجاعت و صداقت شدند؛ گفتنشان مصداق حقیقت، سکوتشان
نشانه حکمت، بودنشان مظهر حرکت و نبودنشان موجب یاس و
رخوت بود؛ مردند و با مردن خود تفسیر زیستن شدند، رفتند و با رفتن
خود تفسیر در یاد ماندن.

آری یاد باد معلمان دلسوز، یاوران صمیمی و همراهان همیشگی که در تاریخ شهر
سلامی جاودانه شدند و یادشان تازه‌ترین خاطره‌ها و عملشان دریا ترین قطره‌هاست:

«شهید علی اصغر حسن نژاد»

و مرحوم حسن رمضانزاده»

یادشان گرامی و راهشان پر رهرو باد.

چکیده:

به منظور تحقق توسعه پایدار و همه جانبه توجه و تاکید بر مشارکت اجتماعی امری ضروری به نظر می‌رسد. بر طبق راهبرد توسعه مشارکتی، رسیدن به توسعه بدون همکاری و دخالت مردم مفهومی ندارد و برای گام برداشتن در مسیر توسعه ناگزیر از مشارکت شهروندان در همه سطوح از برنامه‌ریزی تا ارزیابی می‌باشیم. برای دستیابی به توسعه اجتماعی که برخاسته از مشارکت همه جانبه مردم باشد، شناسایی عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی ضروری است و به همین منظور هدف از این تحقیق شناسایی عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی می‌باشد.

در این پایان نامه سعی شده است، تا ضمن بیان اهمیت و ضرورت مشارکت اجتماعی، مهمترین ابعاد مشارکت اجتماعی معرفی و اندازه‌گیری شوند؛ که در این تحقیق مشارکت اجتماعی در چهار بعد مشارکت ذهنی، مشارکت غیررسمی سنتی، مشارکت غیررسمی جدید و مشارکت رسمی اندازه‌گیری شده است. علاوه بر این متغیرهای سن، مذهب، تحصیلات، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، عام‌گرایی، آینده‌گرایی، سنت‌گرایی و احساس بی‌قدرتی به عنوان عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی انتخاب گردیده است.

روش تحقیق این پژوهش، از نوع پیمایشی بوده و داده‌ها با استفاده از پرسشنامه و به روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای بدست آمده است. جامعه آماری جمعیت فعال شهرستان خواف به تعداد ۵۵۴۰۵ نفر بوده و تعداد ۳۸۰ نفر با استفاده از فرمول کوکران انتخاب گردیده‌اند. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌ها از ضریب همبستگی پیرسون، آزمون تحلیل واریانس، رگرسیون چندمتغیره، مدل تحلیل مسیر و مدل معادلات ساختاری استفاده شده است.

یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که میانگین مشارکت اجتماعی پاسخگویان در حد متوسط بوده است و بر روی یک طیف ۵ درجه‌ای ۳/۲۸ می‌باشد. متغیرهای استفاده شده در این تحقیق توانسته ۳۱ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کنند. از بین عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی و تحصیلات بیشترین تأثیر و مذهب و احساس بی‌قدرتی کمترین تأثیر را داشته‌اند. در این تحقیق تأثیر اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، عام‌گرایی، آینده‌گرایی، سنت‌گرایی بر مشارکت اجتماعی معنادار بوده ولی سن، مذهب و احساس بی‌قدرتی اثرشان بر مشارکت اجتماعی معنادار نبوده است.

کلید واژه‌ها: مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، عام‌گرایی، آینده‌گرایی، سنت‌گرایی، احساس بی‌قدرتی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱	مقدمه	۱
۲-۱	بیان مسأله	۲
۳-۱	اهمیت و ضرورت تحقیق	۵
۴-۱	اهداف	۸
۱-۴-۱	هدف کلی	۸
۲-۴-۱	اهداف فرعی	۸
۵-۱	فرضیه‌ها و سوالات تحقیق	۸
۱-۵-۱	سوالات تحقیق	۸
۲-۵-۱	فرضیه‌های تحقیق	۹

فصل دوم: پیشینه و ادبیات تحقیق

۱-۲	پیشینه موضوعی مشارکت	۱۰
۲-۲	پیشینه مشارکت در ایران	۱۳
۳-۲	مروری بر تحقیقات داخلی	۱۵
۴-۲	مروری بر تحقیقات خارجی	۲۳

فصل سوم: چارچوب نظری

۱-۳	تعریف و تحدید مشارکت	۲۸
۱-۱-۳	مقدمه	۲۸
۲-۱-۳	تعریف مشارکت	۲۹
۳-۱-۳	تعریف مشارکت از دید صاحب‌نظران	۳۱
۴-۱-۳	تعریف مشارکت اجتماعی	۳۲
۲-۳	مشارکت از دید صاحب‌نظران	۳۵
۲-۳	پیش نیازهای مشارکت	۲۸
۴-۳	تقسیم‌بندی‌های مشارکت	۴۰
۱-۴-۳	انواع مشارکت بر حسب چگونگی عضویت	۴۱

عنوان

صفحه

۴۲.....	۲-۴-۳ انواع مشارکت بر حسب موضوع
۴۳.....	۳-۴-۳ انواع مشارکت بر حسب سطح مشارکت
۴۴.....	۳-۴-۴ انواع مشارکت بر حسب سنتی و جدید
۴۴.....	۳-۴-۵ انواع مشارکت بر حسب نحوه دخالت مردم
۴۵.....	۳-۴-۶ انواع مشارکت بر حسب انگیزه
۴۵.....	۳-۴-۷ انواع مشارکت بر حسب ابعاد دخالت مردم
۴۶.....	۳-۵-۵ رابطه مشارکت با توسعه
۴۸.....	۳-۵-۱ مشارکت و توسعه سیاسی
۵۰.....	۳-۵-۱-۱ مشارکت و دموکراسی
۵۱.....	۳-۵-۱-۲ مشارکت و جامعه مدنی
۵۴.....	۳-۵-۲ مشارکت و توسعه اجتماعی
۵۷.....	۳-۵-۲-۱ مشارکت و سرمایه اجتماعی
۵۹.....	۳-۶-۶ دیدگاه‌های کلی در مورد مشارکت
۵۹.....	۳-۶-۱ رویکرد کارکردی ساختاری
۶۰.....	۳-۶-۲ رویکرد انتقادی
۶۲.....	۳-۷-۷ ادبیات نظری مشارکت
۶۳.....	۳-۷-۱ نظریه‌های درونی مشارکت
۶۷.....	۳-۷-۲ نظریه‌های بیرونی مشارکت
۷۴.....	۳-۷-۳ دسته سوم (کاربرد نظریه‌های درونی و بیرونی با هم)
۷۷.....	۳-۸-۸ تدقیق چارچوب نظری پژوهش
فصل چهارم: روش‌شناسی	
۸۳.....	مقدمه
۸۳.....	۴-۱ روش تحقیق
۸۴.....	۴-۲ واحد و سطح تحلیل
۸۴.....	۴-۳ جامعه آماری
۸۵.....	۴-۳-۱ مشخصات کلی شهرستان خواف
۹۸.....	۴-۴ حجم نمونه

صفحه	عنوان
۹۰	۵-۴ روش نمونه‌گیری.....
۹۱	۶-۴ نحوه جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات تحقیق.....
۹۲	۷-۴ آزمون مقدماتی.....
۹۲	۸-۴ تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق.....
۹۳	۸-۴-۱ متغیرهای مستقل.....
۱۰۱	۸-۴-۲ متغیر وابسته.....
۱۰۳	۹-۴ اعتبار و قابلیت اعتماد تحقیق.....
۱۰۳	۹-۴-۱ روایی یا اعتبار.....
۱۰۳	۹-۴-۲ قابلیت اعتماد یا پایایی.....
۱۰۴	۹-۴-۱-۲ قابلیت اعتماد ابعاد مشارکت.....
۱۰۴	۹-۴-۲-۲ قابلیت اعتماد عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی.....
۱۰۵	۱۰-۴ روش‌های آماری مورد استفاده.....

فصل پنجم: تجزیه و تحلیل یافته‌ها

۱۰۶	۱-۵ نتایج توصیفی و یک متغیره پژوهش.....
۱۰۶	۱-۵-۱ توزیع سنی پاسخگویان.....
۱۰۷	۱-۵-۲ توزیع پاسخگویان بر حسب تحصیلات.....
۱۰۷	۱-۵-۳ توزیع پاسخگویان بر حسب مذهب.....
۱۰۸	۱-۵-۴ مشارکت ذهنی.....
۱۰۸	۱-۵-۵ مشارکت غیر رسمی سنتی.....
۱۰۹	۱-۵-۶ مشارکت غیر رسمی جدید.....
۱۱۰	۱-۵-۷ مشارکت رسمی.....
۱۱۰	۱-۵-۸ مشارکت اجتماعی.....
۱۱۱	۱-۵-۹ اعتماد بین شخصی.....
۱۱۱	۱-۵-۱۰ اعتماد تعمیم یافته.....
۱۱۲	۱-۵-۱۱ اعتماد نهادی.....
۱۱۲	۱-۵-۱۲ اعتماد اجتماعی.....
۱۱۳	۱-۵-۱۳ عام‌گرایی.....

- ۱۱۴..... ۱۴-۱-۵ آینده‌گرایی
- ۱۱۴..... ۱۵-۱-۵ سنت‌گرایی
- ۱۱۵..... ۱۶-۱-۵ احساس بی‌قدرتی
- ۱۱۵..... ۱۷-۱-۵ گرایش نسبت به یکدیگر
- ۱۱۶..... ۱۸-۱-۵ میزان تعامل و نزاع
- ۱۱۶..... ۱۹-۱-۵ انسجام اجتماعی
- ۱۱۷..... ۲-۵ نتایج مربوط به آماره‌های دو متغیره (تحلیل دو متغیره)
- ۱۱۷..... ۱-۲-۵ سؤالات هویتی
- ۱۱۷..... ۱-۱-۲-۵ مشارکت اجتماعی بر اساس سن پاسخگویان
- ۱۱۸..... ۲-۱-۲-۵ مشارکت اجتماعی بر اساس مذهب
- ۱۱۹..... ۳-۱-۲-۵ مشارکت اجتماعی بر اساس تحصیلات
- ۱۲۲..... ۲-۲-۵ روابط بین مشارکت اجتماعی پاسخگویان با متغیرهای مستقل
- ۱۲۲..... ۱-۲-۲-۵ اعتماد اجتماعی
- ۱۲۴..... ۲-۲-۲-۵ عام‌گرایی
- ۱۲۶..... ۳-۲-۲-۵ آینده‌گرایی
- ۱۲۷..... ۴-۲-۲-۵ سنت‌گرایی
- ۱۲۸..... ۵-۲-۲-۵ احساس بی‌قدرتی
- ۱۲۹..... ۶-۲-۲-۵ انسجام اجتماعی
- ۱۳۱..... ۳-۵ آماره‌های چند متغیره
- ۱۳۱..... ۱-۳-۵ رگرسیون چند متغیره عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی
- ۱۳۲..... ۱-۱-۳-۵ مفروضات رگرسیون
- ۱۳۳..... ۲-۱-۳-۵ روش رگرسیون چندگانه توأم
- ۱۳۴..... ۳-۱-۳-۵ معنی‌داری رگرسیون و رابطه خطی بین متغیرها
- ۱۳۵..... ۴-۱-۳-۵ معنی‌داری اثر متغیرهای مستقل بر وابسته
- ۱۳۵..... ۲-۳-۵ مدل تحلیل مسیر مشارکت اجتماعی با استفاده از لیزرل
- ۱۳۹..... ۳-۳-۵ مدل معادله ساختاری مشارکت اجتماعی با استفاده از لیزرل

فصل ششم: نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

۱-۶ نتایج تحقیق.....	۱۴۳
۱-۱-۶ نتایج سنجش مشارکت اجتماعی.....	۱۴۳
۲-۱-۶ نتایج عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی.....	۱۴۳
۲-۶ پیشنهادات.....	۱۴۸
۱-۲-۶ پیشنهادات پژوهشی.....	۱۴۸
۲-۲-۶ پیشنهادات اجرایی.....	۱۴۹
پیوست‌ها.....	۱۵۲
پیوست ۱: نقشه سازمان فضایی شهرستان خواف.....	۱۵۳
پیوست ۲: پرسشنامه.....	۱۵۴
پیوست ۳: فایل ورودی مدل تحلیل مسیر مشارکت اجتماعی.....	۱۵۹
پیوست ۴: فایل ورودی مدل معادله ساختاری مشارکت اجتماعی.....	۱۶۰
منابع و مأخذ.....	۱۶۱

فهرست شکل‌ها

صفحه

عنوان

- شکل ۱-۳ رابطه سطح فرهنگ و مشارکت از دیدگاه آلموند و وربا..... ۶۹
- شکل ۲-۳ مدل لیپست در مورد زمینه‌های فرهنگی..... ۷۰
- شکل ۳-۳ اثر توسعه اقتصادی بر مشارکت از دیدگاه هانتینگتون و نلسون..... ۷۱
- شکل ۴-۳ مدل هانتینگتون و نلسون در مورد مشارکت..... ۷۲
- شکل ۵-۳ مدل گرونبرگ در مورد رضایت از زندگی و مشارکت..... ۷۳
- شکل ۶-۳ مدل لرنر در مورد شهرنشینی، سواد، رسانه و مشارکت..... ۷۵
- شکل ۷-۳ مدل نظری تحقیق..... ۸۲
- شکل ۱-۴ موقعیت شهرستان خواف در تقسیمات سیاسی کشور و استان و تقسیمات سیاسی خواف..... ۸۶
- شکل ۱-۵ مدل تحلیل مسیر مشارکت اجتماعی..... ۱۳۶
- شکل ۲-۵ مدل مبنای معادله ساختاری مشارکت اجتماعی..... ۱۴۰
- شکل ۳-۵ مدل نهایی معادله ساختاری مشارکت..... ۱۴۱

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۷۸.....	جدول ۱-۳ صاحب‌نظران درونی مشارکت.....
۷۹.....	جدول ۲-۳ صاحب‌نظران بیرونی مشارکت.....
۸۰.....	جدول ۳-۳ صاحب‌نظرانی که به هر دو جنبه درونی و بیرونی توجه می‌کنند.....
۸۱.....	جدول ۴-۳ صاحب‌نظران استفاده شده در مدل تحقیق.....
۸۷.....	جدول ۱-۴ جمعیت و تعداد خانوار شهرستان و بخش‌ها.....
۸۷.....	جدول ۲-۴ جمعیت نقاط شهری شهرستان.....
۸۸.....	جدول ۳-۴ جمعیت گروه‌های سنی شهرستان.....
۸۹.....	جدول ۴-۴ آماره‌های مربوط به برآورد تعداد حجم نمونه.....
۹۴.....	جدول ۵-۴ گویه‌های اندازه‌گیری اعتماد بین شخصی.....
۹۴.....	جدول ۶-۴ گویه‌های اندازه‌گیری اعتماد تعمیم یافته.....
۹۵.....	جدول ۷-۴ گویه‌های اندازه‌گیری اعتماد نهادی.....
۹۶.....	جدول ۸-۴ گویه‌های اندازه‌گیری گرایش افراد نسبت به یکدیگر.....
۹۶.....	جدول ۹-۴ گویه‌های اندازه‌گیری میزان تعامل و نزاع.....
۹۷.....	جدول ۱۰-۴ گویه‌های اندازه‌گیری عام‌گرایی.....
۹۸.....	جدول ۱۱-۴ گویه‌های اندازه‌گیری سنت‌گرایی.....
۹۹.....	جدول ۱۲-۴ گویه‌های اندازه‌گیری آینده‌گرایی.....
۹۹.....	جدول ۱۳-۴ گویه‌های اندازه‌گیری احساس بی‌قدرتی.....
۱۰۰.....	جدول ۱۴-۴ گویه‌های اندازه‌گیری مشارکت ذهنی.....
۱۰۱.....	جدول ۱۵-۴ گویه‌های اندازه‌گیری مشارکت غیر رسمی سنتی.....
۱۰۲.....	جدول ۱۶-۴ گویه‌های اندازه‌گیری مشارکت غیر رسمی جدید.....
۱۰۲.....	جدول ۱۷-۴ گویه‌های اندازه‌گیری مشارکت رسمی.....
۱۰۴.....	جدول ۱۸-۴ ضریب قابلیت اعتماد ابعاد مشارکت اجتماعی.....
۱۰۵.....	جدول ۱۹-۴ ضریب قابلیت اعتماد عوامل موثر بر مشارکت اجتماعی.....
۱۰۶.....	جدول ۱-۵ سن پاسخگویان.....
۱۰۷.....	جدول ۲-۵ توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تحصیلات.....

جدول ۳-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب مذهب	۱۰۷
جدول ۴-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب مشارکت ذهنی	۱۰۸
جدول ۵-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب مشارکت غیر رسمی سنتی	۱۰۹
جدول ۶-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب مشارکت غیر رسمی جدید	۱۰۹
جدول ۷-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب مشارکت رسمی	۱۱۰
جدول ۸-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب مشارکت اجتماعی	۱۱۰
جدول ۹-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب اعتماد بین شخصی	۱۱۱
جدول ۱۰-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب اعتماد تعمیم یافته	۱۱۲
جدول ۱۱-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب اعتماد نهادی	۱۱۲
جدول ۱۲-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب اعتماد اجتماعی	۱۱۳
جدول ۱۳-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب عام‌گرایی	۱۱۳
جدول ۱۴-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب آینده‌گرایی	۱۱۴
جدول ۱۵-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب سنت‌گرایی	۱۱۴
جدول ۱۶-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب احساس بی‌قدرتی	۱۱۵
جدول ۱۷-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب گرایش افراد نسبت به یکدیگر	۱۱۶
جدول ۱۸-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب میزان تعامل و نزاع	۱۱۶
جدول ۱۹-۵ توزیع پاسخگویان بر حسب انسجام اجتماعی	۱۱۷
جدول ۲۰-۵ ضریب همبستگی پیرسون بین سن و مشارکت اجتماعی	۱۱۸
جدول ۲۱-۵ آزمون مقایسه میانگین مشارکت اجتماعی بر حسب مذهب	۱۱۸
جدول ۲۲-۵ ضریب همبستگی اتا بین مذهب و مشارکت اجتماعی	۱۱۹
جدول ۲۳-۵ میانگین مشارکت اجتماعی پاسخگویان بر حسب تحصیلات	۱۱۹
جدول ۲۴-۵ آزمون تفاوت میانگین مشارکت اجتماعی بر حسب تحصیلات (ANOVA)	۱۲۰
جدول ۲۵-۵ آزمون توکی مشارکت اجتماعی بر حسب تحصیلات	۱۲۰
جدول ۲۶-۵ ضریب همبستگی تا او بی کندال بین مشارکت اجتماعی و تحصیلات	۱۲۱
جدول ۲۷-۵ ضریب همبستگی پیرسون بین اعتماد و مشارکت اجتماعی	۱۲۲
جدول ۲۸-۵ میانگین مشارکت اجتماعی پاسخگویان بر حسب اعتماد	۱۲۴
جدول ۲۹-۵ ضریب همبستگی پیرسون بین عام‌گرایی و مشارکت اجتماعی	۱۲۵

جدول ۵-۳۰ میانگین مشارکت اجتماعی پاسخگویان بر حسب عام‌گرایی	۱۲۶
جدول ۵-۳۱ ضریب همبستگی پیرسون بین آینده‌گرایی مشارکت اجتماعی	۱۲۶
جدول ۵-۳۲ میانگین مشارکت اجتماعی پاسخگویان بر حسب آینده‌گرایی	۱۲۷
جدول ۵-۳۳ ضریب همبستگی پیرسون بین سنت‌گرایی مشارکت اجتماعی	۱۲۷
جدول ۵-۳۴ میانگین مشارکت اجتماعی پاسخگویان بر حسب سنت‌گرایی	۱۲۸
جدول ۵-۳۵ ضریب همبستگی پیرسون بین احساس بی‌قدرتی مشارکت اجتماعی	۱۲۸
جدول ۵-۳۶ میانگین مشارکت اجتماعی پاسخگویان بر حسب احساس بی‌قدرتی	۱۲۹
جدول ۵-۳۷ ضریب همبستگی پیرسون بین انسجام و مشارکت اجتماعی	۱۳۰
جدول ۵-۳۸ میانگین مشارکت اجتماعی پاسخگویان بر حسب انسجام	۱۳۱
جدول ۵-۳۹ آزمون دوربین واتسون، تولرنس و VIF بین مشارکت اجتماعی و متغیرهای مستقل	۱۳۳
جدول ۵-۴۰ تحلیل رگرسیون چند متغیره مشارکت اجتماعی	۱۳۴
جدول ۵-۴۱ تحلیل واریانس رگرسیون چند متغیره مشارکت اجتماعی	۱۳۴
جدول ۵-۴۲ معنی‌داری اثر متغیرهای مستقل بر مشارکت اجتماعی	۱۳۵
جدول ۵-۴۳ اثرات کل، مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر مشارکت اجتماعی	۱۳۸

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

مشارکت^۱ مفهومی با پیشینه دیرینه می‌باشد و با زندگی جمعی انسان همراه بوده است؛ یعنی اساس زندگی انسان-ها بر پایه همکاری و همیاری با یکدیگر استوار گردیده است و مشارکت ماهیتاً مفهومی جمعی است؛ چرا که در آن بیش از یک نفر دخالت دارد. لذا از همان ابتدا نظریات مشارکت مطرح شده است و صاحب‌نظران متعدد در زمینه نقش افراد در جامعه و حکومت و نحوه مشارکت آنان در جامعه نظراتی را ارائه کرده‌اند. این مفهوم همراه با زندگی انسان متکامل شده و از دهه ۷۰ وارد بحث‌های جدیدی شده است. از این دوران به بعد است که مشارکت در ارتباط با دموکراسی^۲ و جامعه مدنی^۳ از توجه ویژه‌ای برخوردار شد. همزمان با آن در پی شکست برنامه‌های توسعه^۴ مبتنی بر رشد کمی مباحث توسعه دچار یک تغییر و تحول شد و مشارکت به عنوان یکی از مباحث مهم توسعه تلقی شد که در آن مردم از حالت انفعال خارج می‌شوند و به صحنه می‌آیند و در فرایند توسعه دخیل می‌شوند و این مردم هستند که گره‌ها و مشکلات را با همکاری و همیاری خودشان حل می‌کنند و گام به گام در جهت رفع این مشکلات و رسیدن به جامعه مطلوب حرکت می‌کنند.

---

^۱ - Participation

^۲ - Democracy

^۳ - Civil society

^۴ - Development

به دنبال آن راهبرد توسعه مشارکتی وارد مباحث توسعه شد که در راهبرد^۱ مشارکتی توسعه رسیدن به توسعه بدون همکاری و دخالت مردم معنا و مفهومی ندارد و برای گام برداشتن در مسیر توسعه ناگزیر از سهیم کردن مردم در امور اجتماعی و مشارکت و درگیری افراد در پویش‌های اجتماعی^۲ هستیم. توجه ویژه به مشارکت و اهمیت و ضرورت آن، مشارکت را امروزه به عنوان یکی از مهمترین مباحث در بین صاحب‌نظران تبدیل کرده است و در مورد آن مباحث فراوانی مطرح شده است که در آن به فراهم آوردن ساختار سیاسی مناسب جهت دخالت مردم در تعیین سرنوشتشان، راه‌های مشارکت مردم در عرصه اجتماع، اشکال مشارکت آنان، پیش نیازهای تحقق آن، عرصه‌های دخالت مردم پرداخته می‌شود. با وجود این هنوز زمینه‌های مشارکت گسترده و فعال مردم بخصوص در کشورهای جهان سوم فراهم نشده است.

۱-۲- بیان مسأله

مشارکت مفهومی پیچیده و چند بعدی^۳ است که با وجود اینکه از قدمت زیادی برخوردار می‌باشد و همراه و همگام با زندگی جمعی انسان بوده است ولی چهره‌ای جدید دارد و از مباحث نو و در عین حال پر کاربرد در زمینه توسعه می‌باشد. در حال حاضر مشارکت با توسعه پیوند خورده است و «واژه مشارکت طی چند سال اخیر متون توسعه را تحت سیطره خود قرار داده است. به گونه‌ای که امروزه به ندرت می‌توان سندی در مورد راهبرد یا رهیافت‌های^۴ توسعه پیدا کرد که در آن به امر مشارکت ارجاع نشود و یا اشاره‌ای به این مطلب نکنند که راهبرد یا رهیافت مورد بحث جنبه مشارکتی دارد» (اوکلی و مارسدن، ۱۳۷۰: ۱۲-۱۱). پیوند و نزدیکی مشارکت و توسعه به حدی است که «به زعم بسیاری از محققان، توسعه مترادف با مشارکت تعریف شده است و مشارکت عنصر کلیدی در توسعه محسوب می‌شود» (سعیدی، ۱۳۸۲: ۱۳). در همین راستا «سالیما عمر» توسعه را صرفاً مشارکت مردم و توسعه از پایین به بالا^۵ می‌داند. او به جای توسعه اقتصادی^۶، توسعه اجتماعی^۷ را به کار می‌برد و مشارکت مشارکت مردمی را از ضروریات آن برمی‌شمارد (توسلی، ۱۳۸۲: ۹۹).

^۱ - Strategy

^۲ - Social process

^۳ - Multidimensional

^۴ - Approach

^۵ - Down - To - Up

^۶ - Economic development

^۷ - Social development

در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ رشد اقتصادی^۱ را عامل اصلی توسعه محسوب می‌داشتند و بالا بردن تولید ناخالص ملی^۲ و درآمد سرانه را هدف توسعه قرار می‌دادند. پیامد تأکید بیش از حد بر بعد اقتصادی توسعه و مبتلا شدن به یک «جنون کمیت» که همه چیز را از زاویه آمار و ارقام نگاه می‌کرد، نارسایی‌هایی را در جوامع در پی داشت که این امر از دهه ۶۰ و ۷۰ نظریات توسعه را با چالش‌های فراوانی روبه‌رو ساخت. از این دهه به بعد صاحبان اندیشه در رشته‌های جامعه‌شناسی، روانشناسی، مردم‌شناسی، علوم سیاسی و... به کمک علمای اقتصاد شتافتند و با نقد و بررسی دیدگاه‌های موجود، تأکید صرف بر کمیت و رشد اقتصادی را نادرست دانستند و در جهت کاهش تقلیل-گرایی به رشد اقتصادی، مباحث جدیدتری را وارد مباحث توسعه کردند و با تأکید بر سایر ابعاد و عوامل نظیر اجتماع، فرهنگ و سیاست توسعه را منحصر به بعد اقتصادی ندانسته و توسعه را در همه زمینه‌ها لازم و ضروری تلقی کردند.

در پی شکست برنامه‌های مبتنی بر رشد کمی، از دهه ۷۰ نظریات توسعه دچار یک دگرگونی می‌شود و مشارکت به عنوان راه حل مشکلات و شاهرایی برای توسعه در نظر گرفته می‌شود که تحت عنوان «رهیافت توسعه مشارکتی» از آن یاد می‌شود. رهیافت توسعه مشارکتی نتیجه تجدید نظر در راهبردهای قبلی توسعه است. در راهبردهای قبلی عامل انسانی کمرنگ بوده که در این راهبرد، نقش عامل انسانی پررنگ‌تر می‌شود. در چرخش پارادایمی که از دهه ۷۰ به بعد شاهد هستیم، علاوه بر کمیت به کیفیت در مباحث توسعه توجه می‌شود و توسعه صرفاً به لحاظ اقتصادی مد نظر نیست بلکه جامعه باید در زمینه‌های دیگری نظیر فرهنگ، سیاست، اجتماع و... نیز رشد کند. به همین خاطر در مباحث توسعه بر توسعه همه‌جانبه^۳، که در آن به همه جوانب زندگی انسان نگاه می‌شود و مبتنی بر یک بعد خاص نیست بلکه چندبعدی است، تأکید می‌شود. همچنین الگوی توسعه «از بالا به پایین»^۴ به الگوی توسعه «از پایین به بالا» تغییر جهت می‌دهد. از جمله تغییرات دیگر تأکید بر توسعه اجتماعی^۵ اجتماعی^۶ می‌باشد. «توسعه اجتماعی با تأکیدی که بر عدالت اجتماعی و مبارزه با انواع تبعیض‌های قومی، مذهبی، مذهبی، سیاسی، جنسی و... دارد، شرایط و بسترهای لازم را برای مشارکت فعال و سازنده و فراگیر مردم در تصمیم‌سازی و مدیریت نهادهای اجتماعی فراهم می‌آورد» (جباری، ۱۳۸۰: ۲۴۰). تغییر بعدی تأکید بر توسعه پایدار^۶ در مباحث توسعه است که در آن «توسعه فراگیر و پایدار بدون ارتباط با مشارکت مردمی معنا ندارد و

^۱ - Economic growth

^۲ - Gross national product

^۳ - Integrated development

^۴ - Up - To - Down

^۵ - Social development

^۶ - Sustainable development

تحقق آن بدون شکل‌گیری نهادهای برخاسته از مردم و همراهی و همیاری آنان در طی مراحل مختلف میسر نخواهد بود» (رستگار مقدم، ۱۳۸۰: ۱۳۰). با توجه به اینکه مردم، منابع و مشارکت سه رکن توسعه پایدار انسانی را تشکیل می‌دهند می‌توان گفت که «مشارکت عنصری کلیدی در فرایند توسعه پایدار تلقی می‌شود و از آن به عنوان حلقه گمشده توسعه یاد می‌شود» (جمعه پور، ۱۳۸۲: ۱۲۳).

از آن جایی که شکوفایی و توسعه یک جامعه ایجاد فضایی را می‌طلبد که در آن افراد با دیدگاه‌های گوناگون امکان مشارکت در حیطه‌های مختلف را داشته باشند و افراد و گروه‌ها در ارتباط تنگاتنگ با هم قرار گیرند و نیز با توجه به اینکه مشارکت عنصر کلیدی در تحقق توسعه می‌باشد، خواه مشارکت را به عنوان ابزار و وسیله رسیدن به توسعه در نظر بگیریم و خواه از مشارکت به عنوان هدف توسعه یاد شود، برای رسیدن به توسعه همه جانبه و پایدار، مشارکت اجتماعی در یک جامعه الزامی می‌باشد و توجه روزافزون صاحب نظران و مدیران خود حاکی از همین مطلب است؛ به طوری که مشارکت فضای غالب اکثر نظریات توسعه شده است و عدم توجه به مشارکت در روند توسعه، منجر به ناکارآمدی توسعه خواهد شد. بنابراین شناخت و سنجش مشارکت اجتماعی و عوامل موثر بر آن به عنوان یک مسأله پژوهشی در جوامع مختلف مطرح می‌شود. این مسأله در جوامع در حال توسعه و سنتی مانند جامعه ایران از اهمیت بیشتری برخوردار است، به ویژه در جوامعی مانند شهرستان خواف که دارای موقعیت ویژه می‌باشد و ۱۲۳ کیلومتر مرز مشترک با افغانستان دارد و به لحاظ مذهبی دارای مذهب سنی و شیعه می‌باشد و هویت‌های محلی و قومی در آن فعال است و علاوه بر اینها جوانی جمعیت، بالا بودن درصد جمعیت روستایی، پایین بودن درصد اشتغال و مهاجرت از روستاها به شهرهای شهرستان، از ویژگی‌های عمده این شهرستان می‌باشد. بنابراین با توجه به موقعیت و شرایط شهرستان خواف، در این تحقیق با این ایده کلی که لازمه تحقق توسعه همه جانبه و پایدار، توجه و تاکید بر مشارکت اجتماعی به عنوان ابزار و هدف توسعه می‌باشد، به دنبال بررسی مشارکت اجتماعی و عوامل موثر بر آن در شهرستان خواف می‌باشیم که ضمن اینکه به ما کمک خواهد کرد تا سطح مشارکت شهروندان، مشارکت آنان بر اساس ابعاد مختلف مشارکت، نحوه مشارکت آنان در فعالیت‌های مختلف و عوامل موثر بر آن را اندازه‌گیری کنیم، با اتخاذ رویکردهای مناسب می‌توان عواملی را که موجب افزایش مشارکت اجتماعی خواهد شد را تقویت کرد و نیز گام‌هایی در جهت رفع موانع مشارکت فعال و سازمان یافته افراد برداشت. با تحقق این امر نه تنها موانع رسیدن به توسعه شهرستان هموار خواهد شد، بلکه به خود مشارکت هم، به عنوان هدف مطلوب و ارزنده توسعه دست خواهیم یافت.